

ISCTBL 2021
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

**Goce Delchev University
Shtip**

Факултет за туризам и бизнис
логистика

**Faculty of Tourism and
Business Logistics**

**Четврта Меѓународна Научна Конференција
Fourth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delcev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Четврта Меѓународна Научна Конференција
Fourth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

19 ноември 2021 г. / November 19, 2021

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот:

д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Тираж: 146

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
“Krste Misirkov” no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher:

Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Print circulation: 146

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека Св. „Климент Охридски“, Скопје

338.48(062)
658.6/.8:164(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (4 ; Штип ; 2021)

Предизвиците во туризмот и бизнис логистиката во 21 век : зборник на трудови / Четврта меѓународна научна конференција, 19 ноември 2021, Штип = Challenges of tourism and business logistics in the 21st century :

conference proceedings / Fourth international scientific conference, November 19, 2021, Shtip. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за туризам и бизнис логистика, 2021. - 379 стр. : илустр. ; 25 см

Трудови на мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-824-4

1. Напор. ств. насл.

а) Туризам -- Собири б) Синцир на снабдување -- Логистички системи -- Собири

COBISS.MK-ID 55376901

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мишко Цидров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Машински факултет, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Никола В. Димитров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Цане Котески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Оливер Филипошки, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

д-р Билјана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Соња Квиорога, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија

Проф. д-р. Алиса Флеишер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделие, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел

Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел

Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија

Проф. д-р. Никола Хурвулиадес, Американ Колеџ Солун, Грција
Проф. д-р. Донила Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија
Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет
Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Толиара, Факултет за општествени науки, Мадагаскар
Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна од земјоделие и економија на животната средина, Романија
Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-Северин, Романија
Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски науки на Молдавија, Република Молдавија
Проф. д-р. Стела Дерменчиева, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија
Проф. д-р. Марта Боровска Стефанска, Универзитет во Лоџ, Факултет за Географски науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска
Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и туризам, Романија
Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Озгур Јерли, Дужче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи, Турција
Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Ниш, Центар за иновации, Србија
Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Серџо Чипола, Универзитет во Палермо, Силиција, Италија
Доц. д-р. Марија Белиј, Универзитет во Белград, Факултет за географија, Србија
Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Светлана Станкова, Универзитет во Шумен „Св. Константин Преславки“, Факултет за природни науки, Оддел за географија, регионален развој и туризмот, Шумен, Бугарија

Organizational committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

International program committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Misko Djidrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Mechanical Engineering, Stip, North Macedonia

Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Cane Koteski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Oliver Filiposki, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Zoran Temelkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Vasko Sutarov, Ph.D., MIT University, Faculty of Security Sciences, North Macedonia

Prof. Gligor Bishev, Ph.D., St. Clement of Ohrid University of Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia

Prof. Madalina Teodora Andrei, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Sonia Quiroga, Ph.D., University of Alcalá, Department of Economics, Spain

Prof. Aliza Fleischer, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, The Robert H. Smith Faculty of Agriculture, Food and Environment, Department of Environmental Economics and Management, Israel

Prof. Noam Shoval, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Social Sciences, The Department of Geography, Israel

Prof. Nuria Elisa Morère Molinero, Ph.D., Universidad Rey Juan Carlos, Catedrática Historia Antigua, Spain

Prof. Nikolas Hourvoulides, Ph.D., American College of Thessaloniki, Greece

Prof. Donila Pipa, Ph.D., Marin Barleti University, Faculty of Economy, Albania

Prof. Mohamed Fouad, Ph.D., Arish University, Faculty of Arts, Egypt

Prof. Francis Veriza, Ph.D., University of Toliara, Faculty of Lettets and Human Sciences, Madagascar

Prof. Octavian Serban, Ph.D., Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Agrifood and Environmental Economics, Romania

Prof. Sabina Gheorgheci, Ph.D., Mehedinți Tourism Promotion Association, Drobeta Turnu-Severin, Romania

Prof. Serafima Roșcovan, Ph.D., Moldova Academy of Science, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

Prof. Stella Dermendzhieva, Ph.D., University of Veliko Turnovo St Cyril and St. Methodius, Department of Geography, Bulgaria

Prof. Marta Borowska-Stefanska, Ph.D., University of Lodz Faculty of Geographical Sciences, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Poland

Prof. Iuliana Pop, Ph.D., University of Economic Studies, Faculty of Business and Tourism, Romania

Prof. Elena Toma, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Irina Lazăr, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Ozgur Yerli, Ph.D., Duzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape, Architecture, Turkey

Assist. Prof. Zarko Radjenovic, Ph.D., University of Nis, Innovation Center, Serbia

Prof. Drago Cvijanović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Darko Dimitrovski, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Sergio Cipolla, Ph.D., University of Palermo, Italia

Assist. Prof. Marija Belij, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

Assist. Prof. Andrej Mićović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Svetlana Stankova, University of Shumen “Konstantin Preslavski”, Faculty of natural science, Department of geography, regional development and tourism, Bulgaria

Пленарна сесија
Социо-економски импликации на КОВИД-19: намалување на
разликите и справување со дистрибутивните влијанија во различни
сектори

Претседавач на сесијата: Татјана Бошков, вон. професор и декан на Факултетот за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија.

Панелисти:

1. Глигор Бишев, универзитетски професор и претседател на Управен одбор, Шпаркасе Банка, РС Македонија.
2. д-р Жарко Радјеновиќ, научен соработник, Центар за иновации, Универзитет во Ниш, Србија.
3. д-р Наташа Митева, продекан за настава, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев – Штип, РС Македонија.

Модератори

Прва сесија: Бизнис логистика и бизнис администрација

д-р Татјана Бошков, вон. професор и декан на Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија.

Втора сесија: Туризам, угостителство и гастрономија

д-р Наташа Митева, доцент и продекан за настава, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија.

Panel session

Socio-economic implications of COVID-19: reducing disparities and addressing distributional impacts in different sectors

Session chair: Tatjana Boshkov, Assoc.professor and Dean at Faculty of tourism and business logistics, „Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Panelists

1. Gligor Bishev, University professor and Management Board Chairman, Sparkasse Bank, N. Macedonia
2. Zarko Radjenovic, PhD, Research Associate, Innovation Center, University of Nis, Serbia
3. Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Moderators

First session: Business logistics and business administration

Tatjana Boshkov, PhD, Dean at Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Second session: Tourism, hospitality and gastronomy

Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
GOCE DELCEV UNIVERSITY OF STIP

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ЧЕТВРТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

FOURTH INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК

CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

19 ноември, 2021, Штип / Shtip, November 19th, 2021

Содржина – Contents

СЕСИЈА: БИЗНИС ЛОГИСТИКА И БИЗНИС АДМИНИСТРАЦИЈА	16
SESSION: BUSINESS LOGISTICS & BUSINESS ADMINISTRATION	16
Tatjana Boshkov; Mishko Djidrov - CIRCULAR ECONOMY DEVELOPMENT AND RESOURCE EFFICIENCY: EVIDENCE FOR MACEDONIA	17
Dushko Joseski; Tatjana Boshkov - MONETARY ECONOMICS: POST-KEYNESIAN STOCK-FLOW CONSISTENT APPROACH (PK-SCF) VERSUS NEW-KEYNESIAN DYNAMIC STOCHASTIC GENERAL EQUILIBRIUM (NK-DSGE)	25
Елизабета Митрева; Трајанка Стојменова; Златко Трајковски - ПРИМЕНА НА МЕТОДОЛОГИЈАТА НА ДИГИТАЛНИ ЛОГИЧКИ СИСТЕМИ ВО ТРАНСПОРТОТ ВО ТИМОКОМ ЛОГИЧКИ СИСТЕМ	59
Емануела Есмерова; Драшко Атанасоски - МОДЕЛИ НА РАЗВОЈ НА ЧОВЕЧКИТЕ РЕСУРСИ ВО ЕКОНОМИЈАТА НА ПРЕТПРИЈАТИЈА.....	72
Марија Магдинчева-Шопова; Анета Стојановска-Стефанова - ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО	80
Анета Стојановска-Стефанова; Марија Магдинчева-Шопова; Христина Рунчева-Тасев - СОЦИО-ЕКОНОМСКОТО ВЛИЈАНИЕ НА КОВИД-19: МАКЕДОНСКИОТ СЛУЧАЈ СО РАЗВОЈ НА Е-ТРГОВИЈАТА	86
Žarko Rađenović - TRANSPORTATION MANAGEMENT SYSTEMS: LOGISTICS PERFORMANCE INDEX APPROACH	100
Ивица Јосифовиќ; Игор Камбовски - ВИЗНАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ВО ДОГОВОРОТ ОД ЛИСАБОН: ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ	109
Svetla Panayotova; Ventsislava Nikolova-Minkova - IMPORTANCE OF INTELLECTUAL PROPERTY FOR SMEs IN THE DIGITAL ECONOMY	120
Ventsislava Nikolova-Minkova - ECONOMIC PERSPECTIVES ON INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT	128
Mimoza Serafimova; Bobana Stefanoska - SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF COVID-19 CRISIS ON HUMAN RESOURCES AND COMPANIES	135
Александра Жежова - ОДНЕСУВАЊЕТО НА ЛИЧНОСТА И ПОЗИЦИЈАТА НА РАБОТНОТО МЕСТО	149
СЕСИЈА: ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛСТВО И ГАСТРОНОМИЈА.....	159
SESSION: TOURISM, HOSPITALITY & GASTRONOMY.....	159
Dushica Popova; Natasha Miteva - SERVICE QUALITY MODELS IN HOSPITALITY INDUSTRY	160
Cvetanka Ristova Maglovska; Ivan Durgutov - REBUILDING TOURISM AND TRAVEL FOR THE FUTURE: POLICY RESPONSES TO THE CORONAVIRUS (COVID-19). 167	

Љупчо Јаневски; Климент Наумов - ЕКОТУРИЗМОТ КАКО СПЕЦИФИЧНА ТУРИСТИЧКА ФОРМА ВО НАЦИОНАЛНИТЕ ПАРКОВИ НА РС МАКЕДОНИЈА	176
Tatjana Dimitrova; Slavi Dimitrov - TOURISM MANAGEMENT THROUGH PLANNING DOCUMENTS AT REGIONAL AND LOCAL LEVEL	183
Никола В. Димитров - РЕГИОНАЛЕН ПРЕГЛЕД НА ПЛАНИНСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РС МАКЕДОНИЈА	192
Душица Матета Гилова; Елизабета Митева - ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И ТУРИЗМОТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	204
Dora Kabakchieva - ADDITIONAL VALUE AND EFFECT OF DIGITALIZATION IN TOURISM	220
Илија Закоски - УЛОГА НА ИНТЕРНЕТОТ ПРИ ИЗБОР НА ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА ТУРИСТИЧКО ПАТУВАЊЕ	230
Dragan Tezanovic; Sanja Filipovic; Maja Banjak - COFFEE AS A SIGNIFICANCE SEGMENT OF THE CATERING OFFER - CASE STUDY OF THE CITY NIŠ	238
Biljana Petrevska; Dajana Vjelajac; Bojan Djercan - DARK SKY TOURISM: PROSPECTS AND CHALLENGES FOR NORTH MACEDONIA	245
Перпарим Кахили - КЛИМАТСКИ И ХИДРОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ ВО РАЗВОЈОТ НА ТУРИЗМОТ ВО РЕГИОНОТ ЈИЛАН	254
Дарко Мајхошев; Цане Котески - ЛИСТИ НА УНЕСКО ЗА ЗАШТИТА НА СВЕТСКОТО НАСЛЕДСТВО СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ЛИСТАТА НА СВЕТСКО НАСЛЕДСТВО ВО ОПАСНОСТ	264
Monika Angeloska- Dichovska; Katerina Vojkovska; Elizabeta Tosheva - INNOVATION STRATEGIES FOR YOUTH TOURISM AS A CONTRIBUTION TO THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES	274
Naser Bresa - VERMICA -TOURIST OASIS, CULTIVATOR AND SERVER OF TROUT	285
Арбен Халили; Мислим Зендели - АПИТУРИЗАМ КАКО НОВА ДИМЕНЗИЈА ЗА ПАТУВАЊЕ НИЗ ШАР ПЛАНИНА	292
Билјана Николовска - ПРЕДИЗВИЦИ И ИНОВАЦИИ НА МАКЕДОНСКИТЕ ТУРОПЕРАТОРИ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПЕРИОДОТ ОД 2019 ДО 2021 ГОДИНА	302
Зоран Николовски - ОРГАНИЗАЦИЈА И КЕТЕРИНГ НА ДЕЛОВНИ НАСТАНИ НИЗ ПРИЗМА НА МАКЕДОНСКИТЕ КЕТЕРИНГ КОМПАНИИ	309
Vanya Vasileva; Iliana Dimitrova - DEVELOPMENT OF GOLF TOURISM ON THE NORTHERN BULGARIAN BLACK SEA COAST	316
Васко Шутаров - ГАСТРОДИПЛОМАТИЈА ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА	327
Velibor Tasevski - IMPACT OF THE COVID 19 PANDEMIC ON NUMBER OF TOURISTS IN REPUBLIC OF N. MACEDONIA	337
Цане Котески; Александар Магдески - СОВРЕМЕНИ ФОРМИ НА МЕЃУНАРОДЕН ТУРИЗАМ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ГРАДСКИОТ И ЕВЕНТ ТУРИЗМОТ	344

Karlo Mac; Cvetan Kovac - THE IMPACT OF CRISIS ON THE SEASONALITY OF CROATIAN TOURISM AFTER 2000	362
Златко Јаковлев - МЕНАЏМЕНТ НА АНИМАЦИЈАТА ВО ТУРИСТИЧКО - УГОСТИТЕЛСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	370
Тања Ангелкова Петкова; Цветанка Ристова Магловска - ЗНАЧЕЊЕТО НА ТУРИСТИЧКИТЕ АГЕНЦИИ ЗА РАЗВОЈ НА МАКЕДОНИЈА КАКО АТРАКТИВНА ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА.....	379

ЕКОТУРИЗМОТ КАКО СПЕЦИФИЧНА ТУРИСТИЧКА ФОРМА ВО НАЦИОНАЛНИТЕ ПАРКОВИ НА РС МАКЕДОНИЈА

д-р Љупчо Јаневски¹; д-р Климент Наумов²

¹Агенција за промоција и поддршка на туризмот на РС Македонија, ljupcho.janevski@gmail.com

²Факултет за туризам и угостителство - Охрид, kliment.naumov@gmail.com

Абстракт

Во последната деценија еко-туризмот се повеќе се наметнува како посебен облик на туристичка понуда во РС Македонија. Токму нашата земја поседува одлични потенцијали за континуиран расвој на еко-туризмот за кој е потребно соодветно да се валоризира во насока на заштита на природните ресурси и концептот на одржливост на туристичката дестинација. Еко-туризмот може да се развива во националните паркови и заштитените подрачја односно неговите форми можат да се пронајдат и во останатите облици на туристичка понуда која нема негативно влијание врз животната средина. Состојбата со пандемијата создаде нова туристичка реалност во која се повеќе туристите престојуваат во дестинации со природа, мали сместувачки капацитети, локална храна и практикувајќи активни форми на туристичка понуда во кои еко-туризмот зазема водечка улога. Практикувањето на мекиот и тврдиот еко-туризам во националните паркови, заштитените подрачја и руралните предели со специфична флора и фауна овозможува директно учество на локалното население во неговото практикување. Практикувањето на оваа туристичка форма и мултипликативниот нејзин ефект создава услови за директни финансиски бенефити и позитивно поместување во локалната економија.

Клучни зборови: Еко-туризам, одржливост, дестинација, национални паркови, туристичка дестинација

Вовед

Еко-туризмот во својата суштина го содржи одговорното патување, одржливоста на дестинациите, користење на еколошки норми и стандарди. Ваквиот вид на туризам сè повеќе започнал да мотивира туристи да патуваат и истражуваат во дестинации каде тој се развивал. Тоа произлезе од глобалните трендови на побарувачката за откривање на нови простори со недопрена и зачувана природа, контакт со нови култури преку истражување на целокупната дестинација и потреба од социјализација со локалното население.

Може да се каже дека во одредена мерка оваа туристичка форма ја утилизира животната средина во дестинациите, а специфичноста се состои во тоа што не претставува неповратен искористувач на природните ресурси. Доколку е добро конципиран еко-туризмот, неговиот развој и градење на соодветни сместувачки капацитети (со воведени еко-стандарди) восооднос созаконската легислатива најчесто води до оплеменување и трајно зачувување на просторот на дестинацијата.

Еко-туризмот пројавува интерес за експертите од различни научни области, како што се екологите, конзерваторите, експерти од областа на угостителството и туризмот, интерпретаторите на природно и културно наследство. Постојат бројни туристички активности и форми во кои може да се пронајде еко-туризмот, додека аналогни поими би биле етичкиот туризам, зелениот туризам, како и одржливиот туризам.

Разликата во научните пристапи кон оваа проблематика се состои во клучните критериуми кои ги опфаќа еко-туризмот, неговиот однос кон атракциите, образовната компонента, како и еколошката и социјалната димензија со што се создаваат два концептуални пристапи. Првиот концепт може да се окарактеризира како сеопфатен модел кој всушност претставува холистички пристап кон природните атракции, стремејќи се кон идеалниот концепт на одржливост во туризмот. Според глобалните трендови и практики клучот на прифаќањето и успех на еко-туризмот како концепт е градење на силни врски што ќе овозможат повеќекратни цели на заштита, одржливост и рамномерен развој и јакнење на локалните капацитети во туризмот. Партнерствата често можат да бидат тешки за формирање поради големиот број на заинтересирани страни и чинители со различни интереси, но довербата претставува клуч за успех кој мора да се гради и темели на взаемна почит и разбирање за постигнување на крајните цели.

Во Р.С. Македонија не постои системски и програмски уреден пазар кој се темели на природата и нејзините убавини, односно еко-туристички содржини кои се нудат на туристите. Голем број на настани и манифестации се одвиваат во природата, националните паркови или руралните средини и по своите карактеристики ги задоволуваат критериумите на еко-туризмот, но сеуште така не се доживуваат или ги сертифицираат во таа насока.

Еко-туризмот би можел да биде скапоцена алатка за финансирање на заштитата на осетливите природни области и социо-економскиот развој на локалната заедница во областа и јакнење на соработката на туристичката индустрија и самите туристи. Може да се очекува позитивен развој на еко-туризмот во областите во кои се поддржува и стимулира одржливоста на културните и природни убавини на дестинациите. На овој начин воведувајќи го еко-туризмот во дестинациите ќе се креираат нови туристички атракции, ќе се зајакне локалната заедница, ќе се развие услужната дејност и претприемништвото на локалното население, ќе се изградат долгорочни силни врски помеѓу локалното население и одржливоста од туристички аспект.

Методологија на истражување

За потребите на научниот труд е користена комбинација на повеќе методи кои произлегуваат од карактерот на туристичката дејност и темата која се обработува. Употребена е дескриптивна анализа на добиените резултати од теренското истражување за прибирање податоци преку користениот структуриран прашалник и интервју. Прибраните податоци се ставени во компаративен однос со останати податоци добиени од други примарни и секундарни извори. За да може да се добијат релевантни заклучни согледувања користен беше еден од најважните инструменти за прибирање на примарни податоци – интервјуа со стејкхолдерите во туризмот на регионално и национално ниво. Во таа насока изведени беа длабински и непосредни интервјуа со голем број на чинители во туризмот од владината, невладината и бизнис-сферата, како што се Министерството за економија, односно секторот за туризмот во негови рамки, националните паркови како јавни установи и нивните раководства, Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот (АППТ). На овој начин со изведените интервјуа се добиени искусвени податоци и практики на ова поле, како и примарни информации добиени од непосредните учесници во туристичката понуда и креаторите на одредени туристички развојни стратегии. Теоретско – методолошкиот пристап е применет и во фазата на презентирање на добиените резултати во делот на заклучните согледувања на научниот труд.

Екотуризмот како специфична туристичка форма во националните паркови на РС Македонија

Концептот на класични летувања сè почесто почнало да се менува преку активното откривање на нови дестинации кои изобилуваат со недопрени природни пејзажи, култури, традиции,

локална храна. Во осумдесеттите години од минатиот век овој концепт на нови интереси со јака тенденција за зачувување на природата придонесол за спојување на овие влијанија, при што како производ на оваа синергија се појавил еко-туризмот. Денес во време на глобална пандемија концептот на еко-туризмот претставува еден од најбрзо растечките сегменти во глобалниот свет и туристички феномен развивајќи се како алтернатива на масовниот туризам и ограничувањата во патувањата, новите правила и реалност во туризмот овозможувајќи креирање на еколошка рамнотежа на одредени туристички дестинации.

Потребата кои се наметнати со пандемијата на Сارس ков 2 за патување во мали групи, рурални дестинации богати со природа, мали сместувачки капацитети далеку од градот и гужвата создава услови за развој на руралниот и еко-туризмот во дестинациите кои го практикуваат. Еко-туризмот го поттикнал менувањето на пристапот кон туризмот во голем број на дестинации кои сè повеќе создавале одржливост и заштита на животната средина како адут за еко-туристички дестинации.

Со појавата на еко-туризмот се спомнува и развивањето на еколошката свест во туристичката побарувачка и во туристичката понуда на дестинацијата. Еко-туризмот не претставува само поим за здраво еколошко туристичко патување, туку и напор во рамките на туризмот да се спроведе одговорна заштита на природните ресурси кои ги нуди дестинацијата (Vukonić, 2001). Големиот број на активности и содржини кои ги интегрира еко-туризмот ја покажува неговата сложеност при неговото дефинирање. Неговата динамичност гледана низ призма на креирање на производи е многу голема кои често се создаваат според интересот на туристите и уникатноста на дестинацијата. Според неговата широка примена и континуирано надградување се сретнуваат во светската литература и дополнителни две негови дефинирања на еко-туризмот. Првата дефиниција гласи: „Еко-туризмот има потенцијал да создава позитивно влијание врз природното окружување и социјалното влијание доколку може да ја добие поддршката и прифаќањето од локалната заедница, изградените партнерства во еко-туристичкиот процес и контролираните влијанија врз околината“ (Epler-Wood, 2002).

Втората дефиниција е понудена од страна на Новаковиќ-Костиќ според кој: „Секој облик на туризам кој се базира на природата и на кој основната функција е набљудувањето и престојот со максимално почитување на природата, традицијата, локалната заедница и културата која преовладува на тој простор“ (Novaković- Kostić, 2016).

Разликата во овие две пристапи претставуваат клучните критериуми кои ги опфаќа еко-туризмот, а тоа се: односот кон атракциите, образовната компонента и еколошката и социјалната димензија. Првиот пристап може да се окарактеризира како сеопфатен модел третирајќи го холистичкиот пристап кон природните атракции, стремејќи се кон идеалниот концепт на одржливост на дестинациите во туризмот. Од друга страна, минималистичкиот пристап, се движи на границата на одржливост и претставува површински пристап на производот акцентирајќи ја повеќе површната одржливост. Поделбата на сеопфатниот и минималистичкиот пристап е понова појава во литературата разликувајќи притоа „тврда“ и „мека“ димензија на еко-туризмот како теоретска и емпириска конструкција.

Табела 1. Карактеристични типови на Еко-туризам

ТВРД ЕКО - ТУРИЗАМ	МЕКА ЕКО - ТУРИЗАМ
Силна евиromентална поврзаност	Мека евиromентална поврзаност
Специјализирани посети	Повеќе наменски посети
Долго патување	Кратко патување
Мали селективни групи на туристи	Големи групи на туристи
Физичка активност на туристите	Физичка пасивност на туристите
Физички предизвик	Физички комфорт
Очекувани малку услуги	Очекувано многу услуги

Длабока интеракција со природата	Плитка интеракција со природата
----------------------------------	---------------------------------

Извор: (Јаневски, 2021)

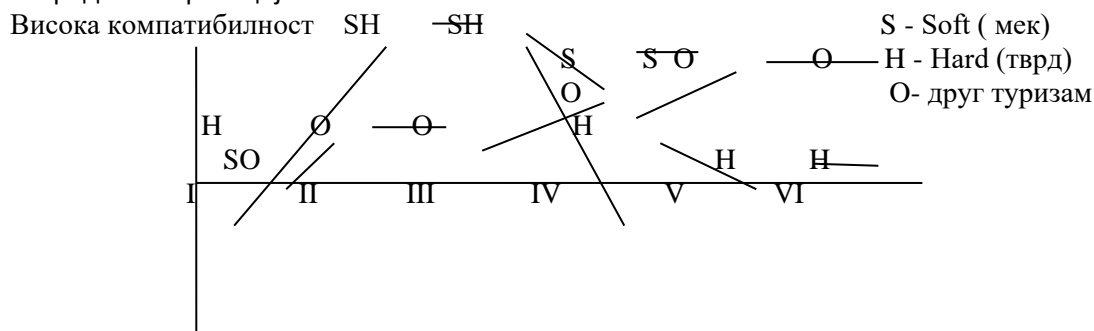
Четири национални паркови во нашата земја избобилуваат со атракции за потенцијалните еко-туристи кои сè повеќе се заинтересирани за можностите од посета и можноста за откривање нови вредности и искуства. Регионалните и глобалните практики на управувањето со националните паркови на полето од еко-туризмот овозможуваат одржливост и сè поголемо фокусирање кон создавањето на нови атракции кои ќе генерираат поголеми финансиски придобивки. Секоја година сè поголем број на туристи во регионот ги посетуваат националните паркови кои се адаптираат и создаваат содржини според побарувачката на туристите (најчесто еко-туристите). Интересот за националните паркови во Р.С. Македонија сè повеќе се зголемува, но недостасува јасен план за нивно управување од еко-туристички аспект кој ќе овозможи унапредување на развојот и заштитата на флората и фауната.

Почитувајќи ги принципите на кои е базиран еко-туризмот, националните паркови имаат потреба од фокусирање на следните фактори за постигнување на одржливо работење:

- Строга контрола на посетителите во одредените зони на заштита со цел да се предизвикаат минимални штети на локациите и намалување на одлагањето на отпадот кој произлегува од големата концентрација на посетителите во еколошко осетливите дестинации;
- Определување на активностите кои се дозволени во националните паркови и утврдување на правила за однесување на посетителите и на локалното население и
- Прилагодување кон системите за планирање и јасен план за управување со националните паркови за развивање еко-туризам.

Класификацијата на заштитените подрачја IUCN (International Union from Conservation of Nature) овозможува да биде оценета компатибилноста помеѓу различните нивоа на заштитени појаси и еко-туризмот. (Weaver, 2001)

Шема бр. 1- Компатибилност на туризмот и еко-туризмот во различните нивоа на заштита според категоризацијата на IUCN

Нема компатибилност

Извор: (<https://www.iucn.org/>)

Шемата погоре претставува општа оценка при што се зема во предвид „мекиот“ (Soft) и „тврдиот“ (Hard) еко-туризам и останати видови на туристички активности во зоните на заштита во националните паркови. Конвенционалните туристички активности се компатибилни со заштитените подрачја со означување на повисоки броеви (помала заштита) во кои на туристите име се дозволени голем број на активности. Кај еко-туризмот и неговите два основни типа („мек“ и „тврд“) состојбата е многу посложена. „Мекиот“ еко-туризам не е компатибилен со подрачјата со високо ниво на заштита (категирија I и II) во националните паркови, туку е соодветен за подрачјата со понизок степен на заштита (категирија III и повеќе). Доколку се погледнат и другите зони на заштита во националните паркови „мекиот“ еко-туризам станува повеќе компатибилен со намалувањето на степенот на заштита. Од друга страна, „тврдиот“ еко-туризам

пројавува висока компатибилност со зоните на строга заштита (категории I и II). Компатибилноста потоа опаѓа во зоните со помал степен на заштита во рамките на националните паркови. Тоа произлегува од можноста за изразена модификација на содржините кои се дозволени да се вршат од страна на туристите. Генерално, ниското ниво на компатибилност со првите три категории на заштита произлегува поради високото ниво на забрани и ограничувања за изведување туристички активности. Ниската компатибилност на останатите три категории на заштита е поврзано со ниската мотивираност од страна на еко-туристите за окружувањето и пејзажот. Во националните паркови не постои стриктна забрана за практикување на „мекиот“ и „тврдиот“ еко-туризам, но условите на заштитата и атрактивноста ги одредуваат можностите за нивна примена.

Еко-туризмот може да претставува носител на туристичката понуда во националните паркови за што се потребни јасни стратегиски насоки имплементирани во плановите за управување со овие јавни установи. Креирањето на нови атракции за еко-туристите треба да биде надополнето со ангажирање и распоредување на соодветен и стручен кадар за да се презентира богатството на флората и фауната со кои изобилуваат националните паркови во Р.С. Македонија. Спроведените истражувања во рамките на овој научен труд јасно ја потенцираат улогата на националните паркови во развојот, применувањето на еко-туризмот и неговите можности за развој на територијата на Р.С. Македонија. Со зголемениот интерес за еко-туризам, се јавува и потребата за креирање на еко-сместување, хотели со зелени маркички во категоризацијата, понудување на локална кујна, со цел да се зголеми посетеноста од страна на еко-туристите. Покрај законските подобрувања на полето од еко-туризмот во Р.С. Македонија се наметнува и потребата за туристичка валоризација во националните паркови (во смисла на еко-туризмот) што претставува круцијална развојна компонента на ваквите заштитени простори.

Од аспект на еко-туризмот Р.С. Македонија припаѓа во категоријата на земјите кои ги привлекуваат туристите со прекрасната природа, заштитените подрачја, Националните паркови, гастрономијата, зачуваните рурални средини и традицијата отколку квалитетот на понудата или појавата на нови атракции. Недостатокот на еко-рути, малиот број на велосипедски и планинарски патеки по светски стандарди, еко-сместување, еко-хотели и голем број на други еко-туристички елементи, претставува голема потешкотија во брендирањето на една дестинација како еко-дестинација или нејзината понуда да биде примарно базирана на еко-туризмот.

Согледувајќи ја моменталната состојба од повеќе аспекти, можноста и условите за развивањето на еко-туристичкиот вид на туризам кој во најопшта смисла се дели на „мек“ и „тврд“, во Р.С. Македонија би можеле да се применуваат интегрирани понуди кои ќе се модулираат и градат според условите кои ги нуди дестинацијата. Гледано од холистичката страна на примената на еко-туризмот и неговите предизвици во нашите дестинации, се наметнува потребата од негова поширока примена, значајна за локалната заедница која во целост треба да го применува еко-туризмот во зависност од реалните можности кои постојат во дестинацијата.

Со користењето на интегрираниот модел на еко-туризам (се мисли на комбинација од „мек“ и „тврд“ еко-туризам), овој селективен вид може да прерасне во еден од доминантните фактори на промени во социо – културна и економска смисла во согласност со принципите на одржливост на националните паркови . На овој начин во Р.С. Македонија би се развил и практикувал еко-туризмот во модел кој би ги нудел неговите форми и содржини според потребите на туристите и нивните интереси, но исто така и според можностите кои се нудат во дестинацијата незагрозувајќи ги осетливите еко-системи на флората и фауната со примена на контролирани посети на туристите.

Заклучок

Еко-туризмот како специфична туристичка форма и дел од поширокиот концепт на одржливиот туризам кој е дефиниран како одговорно патување во природата, заштитата на животната средина, културните вредности, поддржувајќи ја локалната економија претставува голема развојна можност за Националните паркови во Р.С. Македонија. Еко-туризмот има можност да претставува заокружена целина на примарните елементи кои ја карактеризираат дестинацијата (природни, културно-историски, етнографски) и секундарните елементи на туристичката понуда кои се наменети за одредени целни пазари или се креираат по барање и интерес на туристите во дестинацијата.

Поделбата на еко-туризмот на „тврд“ и „мек“ тип првично може да изгледа многу слично на веќе обработената типологија во овој научен труд според која се одвојуваат целовитиот и минималистичкиот еко-туризам. Спомнатата типологија се базира на холистичко согледување за ефектите и филозофијата на еко-туризмот (кој се стреми кон одржливоста) додека типовите на „тврд“ и „мек“ еко-туризам се изведени врз база на основните пазарни потреби, интереси и квалитетот на доживувањата кај учесниците (помали или поголеми групи, услужни активности, поле на интерес, атракции во дестинациите) (Weaver, 2006).

Обработувајќи го овој модел на еко-туризам и неговата поделба и ставајќи го во функција на развивање на оваа форма Националните паркови во Р.С. Македонија, се создава можноста за градење на прилагоден модел според условите кои постојат. Оваа потреба се јавува од добиените резултати на истражувањето кои јасно покажуваат во кои точки е потребно да се подобрува и развива еко-туризмот во заштитените подрачја и националните паркови. Образложувајќи ја оваа идеја за одреден микс на „мекиот“ и „тврдиот“ еко-туризам се поаѓа од фактот дека и двете форми се значајни, односно „мекиот“ еко-туризам поради својата поголема масовност и големите економски приходи во локалната заедница се овозможува финансирањето на заштитата и унапредувањето на еко-туристичката дестинација. „Тврдиот“ еко-туризам кој се концентрира на одредени форми кои се одвиваат во индивидуални патувања или мали групи развива специфични форми на еко-туризам (фото-сафари, набљудување на птици, научна – едукативни содржини) ја етаблира еко-дестинацијата на високо ниво, подолг престој, овозможува максимална интеграција со локалното население и одржливост на дестинацијата. Миксот на овие два пристапи („мек“ и „тврд“ еко-туризам) во суштина го зголемуваат портфолиото на атракции и форми на еко-туризам кои ги нуди дестинацијата од ненаметливи и малубројни до голем диверзитет на рекреативни и адреналински содржини.

Табела бр. 2 - Предлог модел за развој на еко-туризмот во Р.С. Македонија

Холистички пристап на еко-туризмот со микс на „мекиот“ и „тврдиот“ модел	
„ТВРД“ ЕКО-ТУРИЗАМ	„МЕК“ ЕКО-ТУРИЗАМ
Мали групи	Аранжмански патувања
Наменски патувања	Пасивни содржини
Активни содржини	Високо ниво на услуга
Ниско ниво на услуга	Фокусирани на група
Личен однос со природата	Туроператори и аранжмани
Индивидуални патувања	Краток престој
Подолг престој	Дневен престој
Голема одржливост	Делумна одржливост

Овој модел би бил одличен да се применува во заштитените подрачја и националните паркови каде сите типови на еко-туризам би се поттикнале во соработка со туроператорите, туристичкиот сектор, локалното население, локалната власт, централната власт, невладиниот сектор. Преку оваа соработка трајно би се согледале придобивките и сите чинители активно би учествувале во синергетски врски на заштита на природата и одржливоста на дестинацијата.

Ваквиот модел пројавува можност да се моделира и прилагодува во зависност од потребите на дестинацијата во кој еко-туристите стануваат важен фактор на позитивни промени во природно

– еколошката и социо- културната сфера. Суштински предуслов за имплементирање на овој модел претставува создавањето на Дестинациски Менаџмент Организации – ДМО (Destination Management Organisation – DMO) во кои би се практикувале сите форми на еко-туризам со воспоставена рамноправност и партнерски однос помеѓу сите стејхолдери значајни за управувањето на дестинацијата.

Референци

1. Vukonić, B. (2001) Rječnik turizma, Masmedia, Zagreb
2. Epler -Wood, M., (2002) Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability, UNEP, TIES
3. Novaković- Kostić, R.(2016) “Ekoturizam”, Visoka poslovno –tehnička škola strukovnih studija, Užice
4. Weaver, D. B., (2001)”The Encyclopedia of Ecotourism”, CABI
5. Јаневски,Љ (2021) „ Еко-туризмот како современ концепт за развој на туризмот во РС Македонија“ ФТУ Охрид
6. <https://www.iucn.org/>